

ПСИХОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДЛІТКІВ З ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

Дослідження проводилося у три етапи на базі Служби у справах неповнолітніх міста м. Кам'янця-Подільського Хмельницької області. Завданням першого етапу була діагностика стану агресії у підлітків. У дослідженні брало участь 60 осіб, з яких складалася контрольна й експериментальна групи.

На другому етапі розроблялася програма корекції агресивності підлітків, здійснювалася корекційна робота у експериментальній групі підлітків з високим рівнем агресивності.

Третій етап дослідження – повторне діагностування стану агресії підлітків у контрольній та експериментальній групах, з метою оцінювання змін, що відбулися. У дослідженні брали участь підлітки, яким були притаманні: конфліктні ситуації з однолітками, педагогами, батьками; низька успішність; втечі з дому; паління; вживання алкогольних напоїв; лихослів'я, лайки.

Наступним етапом дослідження виступила діагностика стану агресії підлітків за допомогою опитувальника «Басса-Даркі».

Тестування проводилося анонімно. За допомогою даної методики ми оцінювали за такою шкалою: фізична агресія, опосередкована агресія, дратівливість, негативізм, образа, підозрюваність, вербальна агресія, відчуття провини. Із даних шкал оцінювання виводився індекс агресивності та індекс ворожості.

Дана методика дає можливість виявити наявність агресивності та ворожості у підлітків з девіантною поведінкою. У поведінці 43 % досліджуваних зустрічається фізична агресія проти інших людей. Для такої ж кількості підлітків з відхиленою поведінкою характерна опозиційна манера у поведінці від пасивної суперечки до активної боротьби проти встановлених звичаїв і законів; 30 % властива опосередковано спрямована на іншу особу або ні на кого не спрямована; 45 % підлітків з поведінкою виявляють негативні почуття під час найменшого збудження (грубість); 41 % підлітків, які брали участь у дослідженні, властива заздрість і ненависть до оточуючих за дійсні і вигадані дії; 17 % опитаних у своїй життєдіяльності керуються діапазоном реакцій від недовіри й обережності стосовно людей, до переконання в тому, що інші люди планують і роблять шкоду. Для 50 % досліджених підлітків властива вербальна агресія — прояв негативних почуттів як через форму (крик, писк), так і через зміст словесних відповідей (прокльонів, погроз). Як бачимо з піктограми, лише 33 % підлітків із девіантною поведінкою відчувають провини, переконані в тому, що вони чинять зло.

На основі шкал, які оцінювались, можна вивести:

А – індекс агресивності, В – індекс ворожості. Результати констатуючого експерименту засвідчили, що для 45 % опитаних підлітків з девіантною поведінкою характерний високий рівень агресивності – властивість особистості, індивідуальна риса, що характеризує наявність деструктивних тенденцій; для 67 % підлітків, яким властивий високий рівень ворожості, – індивідуальна риса, на основі якої розвиваються негативні почуття і негативні оцінки людей і подій.

За результатами констатувального експерименту нами сформовані групи підлітків для проведення корекційної роботи.

Результати тестування доводять, що індекс агресивності й індекс ворожості у членів обох груп (експериментальній та контрольній) істотно не відрізняється (досягає високого, майже 100 % показника).

Як бачимо, є певні розбіжності при кількісному аналізі, але вони не можуть суттєво впливати на розробку психокорекційної програми.

Задля проведення психокорекційної роботи з підлітками з відхиленою поведінкою, високими показниками агресивності та ворожості, у контексті діяльності інспекції у справах

Розділ 1 **Актуальні проблеми навчання, виховання та розвитку учнів загальноосвітньої школи I-III ступенів**

неповнолітніх нами використовувався модифікований варіант соціально-психологічного тренінгу (СПТ) спілкування. Програма корекційної роботи розрахована на 11 занять.

Проведення даної психокорекційної програми з девіантними підлітками експериментальної групи (10 осіб), котрі знаходяться на обліку інспекції у справах неповнолітніх, тривало близько 2-х місяців. Проведений контрольний експеримент – діагностика стану агресії у підлітків з девіантною поведінкою, які брали активну участь у формульованому експерименті. Контрольний експеримент передбачав також опитування вчителів шкіл, в яких навчалися досліджувані, батьків, однокласників, представників органів та служби у справах неповнолітніх.

Результати контрольного діагностування стану агресивності у девіантних підлітків експериментальної та контрольної груп подані в таблиці.

Таблиця 1

Зведена таблиця результатів опитування формулюючого та контрольного експерименту %

	Експериментальна група		Контрольна група	
	I	II	I	II
Негативізм	70	10	70	90
Відчуття провини	30	50	20	20
Індекс ворожості	100	20	100	100
Індекс агресивності	100	20	100	100

I – рівень негативізму, відчуття провини, ворожості, агресивності до корекційного впливу на девіантних підлітків експериментальної групи.

II – рівень негативізму, відчуття провини, ворожості, агресивності після корекційного впливу на девіантних підлітків експериментальної групи.

Одержані дані свідчать, що показники рівня агресивності та ворожості підлітків експериментальної групи зменшилися, індекс агресивності на 80 %, індекс ворожості на 80 %, у порівнянні з результатами контрольної групи, де показники агресивності та ворожості майже не змінилися (100 %).

Кількість підлітків експериментальної групи, які використовували фізичну силу проти інших людей, були готові до прояву негативних почуттів під час найменшого збудження, заздрили, ненавиділи оточуючих за дійсні і вигадані дії, не довіряли, виражали негативні почуття як через форму (крик, писк), так і через зміст словесних відповідей (прокльони, погрози) зменшилися, чого не можна сказати про підлітків контрольної групи (наявність 100 %).

Питома вага опозиційної манери у поведінці підлітків експериментальної групи від пасивного опору до активної боротьби проти встановлених звичаїв і законів зменшилася до 10 %.

Зросла кількість підлітків експериментальної групи, які відчувають власну провину, переконані в тому, що вони чинили зло, до 50 %, що також не спостерігається у підлітків з контрольної групи (20 %)

Вище вказані результати були підтверджені батьками досліджуваних, учителями шкіл, в яких навчаються діти з девіантною поведінкою, однокласниками, представниками органів служби у справах неповнолітніх.

Отже, після проведеної психокорекційної роботи зменшився рівень агресивності та ворожості підлітків з девіантною поведінкою, що засвідчує ефективність розробленої нами програми психокорекційної роботи.

Результати теоретичного й емпіричного аналізу дали підстави для таких висновків:

У нинішніх умовах кардинальних соціально-економічних і політичних перетворень у суспільстві надзвичайно гостро постає проблема профілактики відхиленої поведінки серед неповнолітніх.

Головними факторами девіантної поведінки можна вважати: біологічні, психологічні, соціально-педагогічні, соціально-економічні і морально-етичні.

До біологічних факторів належать генетичні, психофізіологічні і фізіологічні. Психологічні фактори включають акцентуації характеру та психопатії, психологічні особливості, які формуються на основі цих явищ. Соціально-педагогічні фактори виражаються у дефектах шкільного, сімейного або суспільного виховання, в основі яких лежать статево вікові та індивідуальні особливості розвитку дітей. Соціально-економічні фактори включають соціальну нерівність, розшарування суспільства, збідніння значної маси населення, обмеження соціально прийнятних способів отримання гідного заробітку, безробіття, інфляцію, і, як наслідок, соціальну напруженість. Морально-етичні фактори виявляються з одного боку, у низькому моральному рівні сучасного суспільства, руйнування цінностей, з другого – у нейтральному ставленні суспільства до проявів відхиленої поведінки.

Ефективність профілактики та корекції девіантних проявів у поведінці неповнолітніх залежить від спільної праці та взаємодопомоги всіх виховних інститутів: сім'ї, школи, інспекції у справах неповнолітніх, психологічної служби, громадськості та суспільства в цілому.

У контексті функціональної системи профілактики відхиленої поведінки неповнолітніх необхідно використовувати усю багатогранність видів позашкільної діяльності з урахуванням специфіки сучасного розвитку суспільства.

Система профілактичної роботи включає як обов'язкову і невід'ємну частину служби у справах неповнолітніх у їх гуманістичній спрямованості. Зміна пріоритетів у функціях служби полягає у зменшенні її караючих функцій і посиленні педагогізації, складовими якої є освітньо-профілактична, корекційна робота та адаптаційно допоміжне спрямування. Функціональні обов'язки служби у справах неповнолітніх також мають здійснюватись у напрямку допомоги і захисту дітей та підлітків, що виявляються у гуманізації фіксацій вчинків неповнолітніх, умінні своєчасно розв'язувати їх проблеми діагностувати і прогнозувати криміногенну ситуацію.

Спостереження та вивчення інспекції у справах неповнолітніх засвідчують неефективність роботи психологічної служби. Відсутність безпосередньої співпраці працівників психологічної служби та служби у справах неповнолітніх зменшує ефективність роботи з діагностування, корекції та прогнозування негативних проявів поведінки девіантних підлітків, що збільшує спектр впливу чинників девіантної поведінки.

Профілактичну та корекційну роботу з підлітками практикуючі психологи, соціальні педагоги, працівники органів та служб у справах неповнолітніх мають здійснювати з урахуванням психологічних особливостей розвитку дитини. Індивідуальні особливості та властивості неповнолітніх визначаються за допомогою психодіагностичного методу.

У нашому дослідженні було експериментальне перевірено програму та методику психологічної допомоги підліткам з девіантною поведінкою в контексті роботи інспекції у справах неповнолітніх. Сутність корекційної роботи полягала в дослідженні стану агресії девіантних підлітків та розробці моделі психокорекційних заходів у контексті роботи інспекції у справах неповнолітніх. Психодіагностика стану агресії підлітків з девіантною поведінкою, які перебувають на обліку служби у справах неповнолітніх, здійснюється за допомогою опитувальника «Басса-Даркі», а також на підставі бесід з учителями шкіл, в яких навчалися досліджувані, батьками, однокласниками та представниками служби у справах неповнолітніх.

Результати психодіагностичної роботи довели, що для 37% досліджуваних підлітків з девіантною поведінкою характерний високий рівень агресивності, та 63% досліджуваних підлітків, яким властивий високий рівень ворожості. Результати корекції високого рівня агресивності та ворожості девіантних підлітків з використанням модифікованого варіанту соціально-психологічного тренінгу (СПТ) спілкування засвідчили ефективність та доцільність корекційної програми. Показники рівня агресивності та ворожості підлітків експериментальної групи зменшилися: індекс агресивності на 70 %, індекс ворожості на 60 %

(до корекційного впливу 100 %).

Отже, методи і методики психологічного дослідження та програма психокорекційного впливу можуть використовуватися у корекційно-профілактичній роботі служби у справах неповнолітніх.

Таким чином, профілактика відхиленої поведінки неповнолітніх забезпечується завдяки комплексному, системному підходу до цього складного соціально-педагогічного та психологічного явища.

Література:

1. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л.И. Божович. – М.: Просвещение, 1968. – 464 с.
2. Бовть О.Б. Соціально-психологічні причини агресивної поведінки підлітків / О.Б. Бовть // Рідна школа. – 1999. – №2. – С.17–23.
3. Бовть О.Б. Проблема корекції агресивної поведінки дітей / О.Б. Бовть // Рідна школа. – 1997. – №5. – С.40–44.
4. Иванов М.А. Родители, подросток, закон / М.А. Иванов. – М.: Педагогика, 1980. – 240с.
5. Ковалев В.В. Нарушение поведения у несовершеннолетних / В.В. Ковалев. – М.: Просвещение, 1990. – 132 с.
6. Кон И.С. Психология юношеского возраста: проблемы формирования личности: учебное пособие студентов для педагогических вузов / И.С. Кон. – М.: Просвещение, 1975. – 175с.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про складність та багатоаспектність проблеми девіантної поведінки підлітків, яка розглядалась у працях вітчизняних та зарубіжних психологів, педагогів. Найчастіше девіантну поведінку розглядають як поведінку з відхиленнями від прийнятих у даному суспільстві соціально-психологічних і моральних норм. Дана поведінка спостерігається у підлітків частіше, ніж у інших вікових груп.

Ключові слова: підлітки, відхилена поведінка, девіантна поведінка, психологічне дослідження, діагностика, психологічна корекція, профілактика.

Анализ психолого-педагогической литературы свидетельствует, о сложности и многоаспектность проблемы девиантного поведения подростков, которое рассматривалось в трудах отечественных и зарубежных психологов, педагогов. Чаще девиантное поведение рассматривается как поведение с отклонениями от принятых в данном обществе социально-психологических и моральных норм. Данное поведение наблюдается у подростков чаще, чем в других возрастных групп.

Ключевые слова: подростки, отклонена поведение, девиантное поведение, психологическое исследование, диагностика, психологическая коррекция, профилактика.

Analysis of psychological and educational literature shows the complexity and multidimensional problems of deviant behavior among adolescents, which was seen in the works of local and foreign psychologists, and teachers. Often seen as deviant behavior behavior deviations from accepted in this society, socio-psychological and moral norms. This problem occurs more frequently in adolescents than in other age groups.

Keywords: adolescents, rejected behavior, deviant behavior, psychological research, diagnosis, psychological adjustment, prevention.

УДК 37.013.42

І.В. Сопівник
м. Київ, Україна

КОЛЕКТИВ ЯК СУБ'ЄКТ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах розбудови постіндустріального інформаційного суспільства, переходу від командно-адміністративної системи до відносин вільного ринку, поглиблення демократичних процесів та зростання ролі сільського господарства у національній і світовій економіці, до розряду ключових пріоритетів діяльності